

Εισήγηση
Καθηγητού Ι. Θ. Μάζη

***Ο ισλαμικός ταγματικός
μυστικισμός
και οι συσχετισμοί του
με τον Οθωμανικό Τεκτονισμό***

2ο Ευρωπαϊκό Φόρουμ

2nd EUROPA FORUM

Ιόνιο Πανεπιστήμιο (Ελλάδα-Τμήμα Ξ.Γ.Μ.Δ.)

Πανεπιστήμιο του Paterborn (Γερμανία)

Πανεπιστήμιο Μερσίνας (Τουρκία)

[29 Σεπτεμβρίου - 1η Οκτωβρίου 2000-ΚΕΡΚΥΡΑ]

Εισήγηση
Καθηγητού Ι. Θ. Μάζη

***Ο ισλαμικός ταγματικός
μυστικισμός
και οι συσχετισμοί του
με τον Οθωμανικό Τεκτονισμό***

2ο Ευρωπαϊκό Φόρουμ

2nd EUROPA FORUM

Ιόνιο Πανεπιστήμιο (Ελλάδα-Τμήμα Ξ.Γ.Μ.Δ.)
Πανεπιστήμιο του Paterborn (Γερμανία)
Πανεπιστήμιο Μερσίνας (Τουρκία)

[29 Σεπτεμβρίου - 1η Οκτωβρίου 2000-ΚΕΡΚΥΡΑ]

Έκτυπο εκτός εμπορίου

για λογαριασμό του Ιωάννη Θ. Μάζη

Εκδόσεις Παπαζήση ΑΕΒΕ

Νικηταρά 2, Αθήνα, 106 78

τηλ: 010 3822.496, 010 3838.020, Fax: 010 3809.150

Ο ισλαμικός ταγματικός μυστικισμός και οι συχρητισμοί του τον οθωμανικό τεκτονισμό.

[Καθηγητής Ι. Θ. Μάζης, Τμήμα Ξ.Γ.Μ.Δ., Ιόνιο Πανεπιστήμιο, Κέρκυρα.]

α. Εισαγωγή: Ιστορικά στοιχεία.

Η ιστορία των ισλαμικών, ισλαμογενών και ισλαμοφανών Ταγματών στο χώρο της Umma ανάγεται στην εποχή της εμφανίσεως των πρώτων Μυστικών του Ισλάμ, των Σούφι, όνομα το οποίο προήλθε από το αραβικό *sūf*, που σημαίνει το φτωχικό μάλλινο ένδυμα, με το οποίο ήταν συνήθως ενδεδυμένοι. Κατά μια άλλη εκδοχή, προέρχεται από την αραβική λέξη *sofi* η οποία προέρχεται από την ελληνική «σοφός», άνθρωπος της γνώσεως. Στην αρχική αυτή φάση επρόκειτο για άτομα τα οποία προσπαθούσαν να υπερβούν την «κατά γράμμα» γνώση του θείου θελήματος, όπως αυτό προέκυπτε από τα Ιερά Κείμενα και να προχωρήσουν στην «άμεση γνώση» της ίδιας της Θείας Ουσίας.

Έτσι, άρχισαν οι πιστοί αυτοί με τις ιδιαίτερες ανησυχίες ως προς την γνώση του Θείου, να συγκεντρώνονται σε ειδικούς χώρους (*ribât, Khânaqâh, Zâwiya, Khalwa*). Τα πρωτόγονα αυτά κοινόβια μετετράπησαν σε πραγματικές Αδελφότητες από τον 12ο αι. και εντεύθεν. Από τότε συναντούμε έναν Διδάσκαλο, ο οποίος είναι ο Άρχων της Μυήσεως και οδηγεί πνευματικά τους «Αδελφούς» του Τάγμα-

τος. Ο αιώνας αυτός χαρακτηρίζεται από πολιτικές ανακατατάξεις στον μουσουλμανικό κόσμο. Τα σιτικά καθεστώτα υποχωρούν προς όφελος των σουνιτικών στο Ιράν και στη Μέση Ανατολή. Αμέσως μετά έρχεται να επιβληθεί στην Umma η παγανιστική, αρχικά, από θρησκευτικής πλευράς, μογγολική κατάκτηση. Κατά την πρώτη αυτή, παγανιστική μογγολική, φάση κυριαρχίας της Umma, το σιτικό ισλάμ πρωτίστως, αλλά και το Ισλάμ στο σύνολό του, εξεδιάχθη από την εξουσία. Ταυτοχρόνως, σημειώνεται η εμφάνιση των πρώτων Ταγμάτων (*khirqa*). Πρόκειται για Τάγματα Δερβίσηδων «που κατέκλυζαν τη Μικρά Ασία με αποστολή τον προσηλυτισμό των απίστων»¹.

Ο Ν. Σαρρής αναφέρει ότι ο σουφισμός κατά τον 13ο αι. εκδηλώθηκε μέσω τριών ρευμάτων, ήτοι:

α) τον σουνιτικό, ή ορθόδοξο ισλαμικό μυστικισμό, που καλλιέργησε η γνωστή ως «Σχολή της Βαγδάτης» με την άμεση συμβολή του Al-Ghazali,

β) την αιρετική τάση που εξεφράζετο από τους πολεμιστές ακρίτες των συνόρων του οσμανικού μπειλικίου (γαζήδες—«Ηρώες του Ισλάμ»), και

γ) τις μυστικιστικές απόψεις των τεχνιτών / επαγγελματιών, οι οποίες, παρότι ήσαν πιο κοντά στην «ορθόδοξη» σουνιτική αντίληψη από τις δεύτερες, εν τούτοις υστερούσαν σε σχέση με τις πρώτες ως προς το πνευματικό και θείο στοιχείο.

Μελετώντας τα ειδικά χαρακτηριστικά των Ταγμάτων, μπορούμε να εντοπίσουμε τις τάσεις αυτές, αυτούσιες ή αναμειγμένες, στο πλαίσιο μιας Αδελφότητας. Η κατίσχυση του δεύτερου και τρίτου στοιχείου επί του πρώτου σε ένα Τάγμα ωθεί την Αδελφότητα προς την πολιτική πράξη, η οποία είναι εύκολο να φθάσει και μέχρι την ανα-

---

¹ Πρβλ. Paul Balta (ed.), *Islam: Civilisations et Sociétés*, Pref. F. Lamand, par G. Veinstein, «Les Confréries», Ed. du Rocher, σ. 95-105.

τρεπτική δραστηριότητα εναντίον των «βεβήλων πριγκίπων και των καθεστώτων τους».

Παρατηρούμε, λοιπόν, μια διφυή οργάνωση στα Τάγματα της εποχής, μια οργάνωση όμως, η ποιότητα και η ουσία της οποίας φανέρωναν το ιεροπολεμικό —άρα πολιτικό— νόημα της συγκροτήσεώς τους: από την μια πλευρά οι Δερβίσηδες και από την άλλη οι πολεμιστές / γαζήδες. Ανάλογα στοιχεία συναντά κανείς στη Δύση την ίδια εποχή με τις ομάδες των Ιπποτών και τα στρατιωτικομοναστικά Τάγματα (Ναΐτες, Ιωαννίτες Ιππότες), όπως και τους περιπλανώμενους Ιππότες και μοναχούς. Όπως και στη Μεσαιωνική Ευρώπη, οι οργανώσεις αυτές είχαν σύνθετη στρατιωτική / οικονομική και θρησκευτική λειτουργία, μολονότι οι συνθήκες δεν ήσαν ακριβώς οι ίδιες. Είναι απολύτως φυσικό να έχουμε τον αμαλγαματικό αυτόν χαρακτήρα των Ταγμάτων, διότι η προσχώρηση των Τούρκων στον ισλαμισμό δεν εξάλειψε ούτε τον τρόπο ζωής, ούτε τις συνήθειες που ήταν συνυφασμένες με την κοινωνική τους σύνθεση. Παράλληλα η έννοια του Jihad προσαρμόστηκε απολύτως στο πολεμικό τους πνεύμα, αλλά και στην έμφυτή τους τάση για επεκτατισμό. Η διφυής οργάνωση των θρησκευτικών μισιοναρίων / δερβίσηδων και πολεμιστών / γαζήδων ήταν προϊόν της περιέργης συμμείξεως του ισλαμισμού με τον τουρκισμό.

Τα Τάγματα ελάμβαναν τις ονομασίες τους από το όνομα του εκάστοτε Μεγάλου Διδασκάλου που ηγείτο της Αδελφότητας, π.χ. το Τάγμα των Kubrawwiyya από το όνομα του Nadjim ad-dîn Kubrâ (απεβ. 1221), το Τάγμα των Kâdiriyya από το όνομα του Abd al-Qadir al-Djilânî (απεβ. 1166), το Τάγμα των Rifâ'iyya από το όνομα του Ahmad ibn ar-Rifâ'î (απεβ. 1182), το Τάγμα των Madyaniyya από το όνομα του Abû Madyan (απεβ. 1197) το μετονομασθέν ως Shâdhiliya λόγω του δεύτερου «ιδρυ-

τή» και Μεγάλου Διδασκάλου του Abû l-Hassan ash-Shâdhilî (απεβ. 1258), και το Τάγμα των Chistiyya από το όνομα του Mu'în ad-Dîn Muhammad Chishtî (απεβ. 1236).

Κατά τον 13ο αι. εμφανίζονται τα Τάγματα των Qalandariyya, των Ahmadiyya, των Mawlawiyya (Μεβλεβή) εμπνευσμένο από τον μεγάλο Μύστη από το Χορασάν, τον Mewlâna Djalâl-ad-Din Rumî, ο οποίος κατά την επέλαση των Μογγόλων, μετανάστευσε νοτιοδυτικά στη Μικρά Ασία και πέθανε στο Ικόνιο το 1273.

Τον 14ο αι. κάνει την εμφάνισή του το Τάγμα των Bektashiyya (Μπεκτασήδων) στη Μικρά Ασία, ιδρυθέν από τον Hâci Bektaş Veli από το Χορασάν της Περσίας κατά την περίοδο της μογγολικής κατακτήσεως (απεβ. 1335), το Τάγμα των Naqshbandiyya (Νακσιμπεντί) στην Κεντρική Ασία ιδρυθέν από τον Bahâ ad-Din an-Naqshbandî (απεβ. 1389), των Safawiyya το οποίο δημιουργεί μεταξύ των Τουρκομάνων του ανατολικού Αζερμπαϊτζάν ο Safiyyad-dîn al-Ardabilî (απεβ. 1334) και των Khalwatiyya ιδρυθέν από τον Umar al-Khalwatî (απεβ. περίπου το 1397). Τον 15ο αι. εμφανίζεται στην Ινδία και στη Σουμάτρα το Τάγμα των Shattâriyya που ιδρύθηκε από τον Abdallâh ash-Shattâr, προερχόμενο από το Ιράν (απεβ. 1428)².

Αρκετά από τα τάγματα αυτά, αν και είχαν γεννηθεί στον ισλαμικό κορμό, επηρεάστηκαν σημαντικά από τον υφιστάμενο νεοπλατωνικό συγκρητισμό και, κατά το δυτικό παράδειγμα των Ιπποτών του Ναού, ξέφυγαν από την ισλαμική ορθοδοξία και τον ιεροπολεμικό τους ρόλο καταλήγοντας, μέσω του συμβολισμού και της συγκρητιστικής αναζητήσεως σε καθαρά φιλοσοφικές σφαίρες κατά το δυτικό τεκτονικό παράδειγμα που και αυτό θέλει να τοποθετεί τις πηγές της μεσαιωνικής του ταυτότητος στον ναϊτισμό.

---

² infra, σ. 96-97.

α.1. Η Δομή των σουφικών Μυστικιστικών Ταγμάτων

Κατά τον 14ο και 15ο αιώνα, δηλαδή κατά την περίοδο της ανόδου της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τα Τάγματα συνεκρότησαν οργανωμένα σώματα (Ta'ifa), όπου παρατηρούμε τις έντονες ομοιότητες των βαθμίδων του Δοκίμου, του Μεμνημένου και του Διδασκάλου των Ταγμάτων αυτών με ιεραρχικές δομές αντίστοιχες με αυτές των σύγχρονων συμβολικών συντεχνιακών —ευρωπαϊκής προελεύσεως— Ταγμάτων (π.χ. Τεκτονικών Ταγμάτων).

Τα τοπικά κέντρα των Ταγμάτων πολλαπλασιάστηκαν και σύντομα οργανώθηκαν σε μια πυραμιδική δομή, στην κορυφή της οποίας υπάρχει ο «Μητρικός Οίκος» (*âsîtâne, pîrhâne*). Ο Μέγας Διδάσκαλος του Τάγματος εκχωρεί ένα, μεγάλο ή μικρό, μέρος των αρμοδιοτήτων του επί των διαφόρων «επαρχιακών κέντρων» (*Walâya = επαρχίες*) του Τάγματος σε μια ιεραρχία διαπιστευμένων και ελεγχόμενων αξιωματούχων—αντιπροσώπων όπως οι *Khalîfa*, οι *Naqîb* και οι *Muqaddam*.

Η σημασία αυτών των διαπιστευμένων αξιωματούχων είναι μεγάλη, διότι βλέπουμε περιπτώσεις, όπου η εμφάνιση και αυτού του ίδιου του επισήμου Τάγματος στην κοινωνία, είναι συνδεδεμένη με τα πρόσωπα αυτά. Παραδείγματος χάριν, είδαμε ότι η ονομασία του Τάγματος των Μπεκτασήδων αναφέρεται στον ιδρυτή του, τον Χατζή Μπεκτάς Βελή, ο οποίος και απεβίωσε το 1335. Το Τάγμα (*ta'ifa*) όμως αναπτύσσεται μόλις πριν το τέλος του 15ου αι. με οργανωτή τον Bâlim Sultan, «Δεύτερο Ιδρυτή» (*pîr-i sâni*), ο οποίος ανέλαβε την ηγεσία του «Μητρικού Οίκου» το 1501 και απεβίωσε το 1516.

Μεγάλη, επίσης, είναι και η σημασία του Διδασκάλου στην εκάστοτε Αδελφότητα. Αυτό γίνεται αμέσως κατα-

νοητό, αν δεχθούμε ότι η βασική φροντίδα μιας Αδελφότητας είναι να διατηρήσει, να μεταβιβάσει και να διαδώσει τη διδασκαλία του ιδρυτού, όπως και την μυστικιστική του εμπειρία, τις μεθόδους αλλά και την «ατραπό», μέσω της οποίας κατακτάται από τον ασκούμενο η εμπειρία αυτή του Πνευματικού Ηγέτου.

Αυτό το μυστικό μήνυμα, εμπλουτισμένο από τις συμβολές των σημαντικότερων αδελφών και διαδόχων, αποτελεί τον δογματικό πυρήνα, της Αδελφότητας μαζί με το σύνολο των μεθόδων που χρησιμοποιεί το Τάγμα για να προσεγγίσει το Θείο και να ενωθεί τελικώς με αυτό. Βεβαίως, είναι συχνό το φαινόμενο να παρατηρούνται διαφοροποιήσεις στα χαρακτηριστικά αυτά, ακόμα και σε διαφορετικούς κλάδους του ίδιου Τάγματος. Ο σύγχρονος Διδάσκαλος (*Murshid, pîr, shaykh, baba*) συνδέεται με τον Μεγάλο Διδάσκαλο και Ιδρυτή μέσω μιας αλυσίδας πνευματικής συνέχειας (*Silsila*) δια μέσου των γενεών. Παρατηρείται, όμως, ότι η αυστηρή οργάνωση και συγκεντροποίηση, που επικρατούσε στα Τάγματα έκτοτε, δεν διήρκεσε γενικώς πολύ. Κανόνα αποτελούσε η διαίρεση των Ταγμάτων σε κλάδους, λίγο έως πολύ, ανεξαρτήτους ή ακόμη και αντιτιθεμένους μεταξύ των. Έχουμε πάρα πολύ συχνά το παράδειγμα της διασποράς του δυναμικού του Τάγματος σε απομονωμένα κελιά και αναχωρητήρια, τόσο που τελικώς, η ενιαία ονομασία του Τάγματος να μην αντιστοιχεί σε κάποια ουσιαστική οργανική σύνδεση. Στους αιώνες που ακολουθούν και ενώ οι παλαιές Αδελφότητες συνεχίζουν να υπάρχουν και να εξαπλώνονται σε νέες περιοχές, νέες Αδελφότητες δημιουργούνται στον ισλαμικό κόσμο, φροντίζοντας πάντα να αποδίδουν την προέλευσή τους σε κάποιο παλιό Μεγάλο Διδάσκαλο.

β. Τεκτονικά Τάγματα της Οθωμανικής περιόδου και Σουφικά Ταρικάτ

β.1. Μορφικές συγκρίσεις

Ο Τεκτονισμός, είτε επρόκειτο περί αγγλοσαξωνικού Τεκτονισμού (Σκωτικού, Ιρλανδικού, Βρετανικού ή Αμερικανικού), είτε περί λατινικού (Γαλλικού και Ιταλικού) αποτελεί μνητική εταιρεία. Το ίδιο ακριβώς ήσαν, και είναι κατ' αρχήν από μορφολογικής απόψεως και τα ισλαμικά, ισλαμοφανή και ισλαμογενή Ταρικάτ. Ορίζοντας, λοιπόν, το τί εννοούμε με τον όρο «μνητική εταιρεία» πρέπει να αναφέρουμε ότι πρόκειται για *μία θιασική οργάνωση, η οποία κατέχει μίαν ιδιαίτερη όσο και συγκεκριμένη γνώση που μεταδίδει βαθμιαίως σε έναν αυστηρώς επιλεγέντα κύκλο μελών, ακολουθούσα ένα μυστικό και αμετάβλητο τυπικό και της οποίας η γλώσσα είναι, ουσιαστικώς, συμβολική.*

Το μπεκτασικό Τάγμα συμφωνεί περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο Ταρικάτ προς τον ήδη ανωτέρω δοθέντα ορισμό. Τα άλλα Ταρικάτ είναι περισσότερο απομεμακρυσμένα από αυτόν τον τύπο του μυστικού εταιρισμού που θυμίζει «μυστηριακές σχολές» της αρχαιότητας, είναι, μάλλον, απροετοίμαστα για την διαδικασία «διαφυλάξεως των Μυστικών» και δεν έχουν εμποτισθεί στον ίδιο βαθμό από την συμβολική μέθοδο. Είναι γνωστό, βέβαια, ότι ο συμβολισμός για τον Ελευθεροτεκτονισμό έχει θεμελιώδη σημασία και πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι τα πολλά και διαφορετικά τεκτονικά Δόγματα παρουσιάζουν τεράστια ποικλοότητα συμβολισμών στα τυπικά τους. Όμως, στην περίπτωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, παρά την ύπαρξη πολλών και διαφορετικών ευρωπαϊκών Μεγάλων Ανατολών και επίσης πολλών τεκτονικών ιδεολογιών, πρέπει να σημειώσουμε ότι ο κορμός των δομών των διαφορετι-

κών ελευθεροτεκτονικών τυπικών και συμβολισμών παραμένει, ουσιαστικά, αμετάβλητος. Από την άλλη πλευρά, πρέπει να παραδεχθούμε ότι μικρές μεταβολές είναι απολύτως φυσικές, και κατανοητές, διότι, όπως η ευρωπαϊκή τεκτονική ιστορία μας έχει διδάξει, κανένα από τα Τεκτονικά Τάγματα δεν μπόρεσε να αποφύγει την ιστορία του. Είναι, λοιπόν, απολύτως φυσικό τα Τεκτονικά Τάγματα που εγκατεστάθησαν για ένα και μισό περίπου αιώνα στα εδάφη της Ανατολής (Μικρά Ασία, Περσία, Ινδία) να έχουν δεχθεί κάποιες επιρροές ευθέως στα τυπικά τους, οι οποίες άφησαν το ανατολικό τους άρωμα στο σώμα του αυστηρού, προτεσταντικής προελεύσεως, δυτικού τεκτονικού τυπικού.

i. Έτσι, παρατηρούμε πως οι όροι «Μαθητής—*apprenti*», «Εταίρος—*Compagnon*», «Διδάσκαλος—*Maitre*» και «Μέγας Διδάσκαλος—*Grand Maître*» μετεφράστησαν εις τους τουρκικούς όρους «*çirak*», «*kalfa*», «*üstad*» και «*üstad-i â' zam*» αντιστοίχως. Οι όροι αυτοί, όμως, ήσαν κοινότατοι σε ολόκληρο τον μουσουλμανικό μυστικό εταιρισμό. Και λέγοντας μουσουλμανικό μυστικό εταιρισμό εννοούμε τον ταγματικό εκείνο μυστικό εταιρισμό, ο οποίος αναπτύσσεται σε μουσουλμανικό πολιτισμικό πλαίσιο χωρίς κατ' ανάγκην —και αυτό συμβαίνει με τον μπεκτασισμό— να είναι ισλαμικός, αλλά απλώς ισλαμογενής και ισλαμοφανής. Κοντολογίς πρόκειται, αναφερόμενοι στον μπεκτασισμό, για μια ισλαμογενή, ισλαμοφανή μορφή νεοπλατωνικού συγκρητισμού που δεν έχει παρά μόνο τις προκύπτουσες από την συγκριτική ανάλυση, σχέσεις με την ισλαμική θρησκεία.

ii.. Τα άλλα δύο κοινά σημεία είναι α) η ύπαρξη και στα δύο Τάγματα της έννοιας του αυστηρώς τηρουμένου «μυστικού», και β) η κόσμηση του νεοφύτου με περίζωμα (*tablier*). Πρόκειται, όπως φαίνεται, για το *şedd* ή *elif-i nemed* στην *fütünnvet* (μουσουλμανική ιπποσύνη), για το *tiğ-bend* στο Τάγμα των Μπεκτασήδων και για το τυπικό του *peştemal* στο Τάγμα των «Εταίρων» Αχήδων. Μία ιδιαίτε-

ρότητα του Τάγματος των Αχήδων μας φέρνει πολύ κοντά στο τεκτονικό τυπικό ακόμη μια φορά: πρόκειται για την κόσμηση του Διδασκάλου (*üstad*) Αχή με νέο περίζωμα, αφού αφαιρεθεί εκείνο που αντιστοιχούσε στο βαθμό του Εταίρου (*kalfa*).

iii.. Επίσης, οι μουσουλμανικές μυστικές εταιρείες έχουν ορισμένες μηητικές κατηχήσεις που δεν διαφέρουν σε τίποτε από τους αντίστοιχους τεκτονικούς «κεραμιστές». Είναι γεγονός ότι κοινά σημεία που εντοπίζονται στις τρεις μονοθεϊστικές θρησκείες των «Λαών της Βίβλου» ενυπάρχουν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο στον μυστικό εταιρισμό είτε αυτός είναι χριστιανικός, είτε είναι μουσουλμανικός. Άλλωστε, ο Ελευθεροτεκτονισμός, όπως και εάν τον προσεγγίσει κανείς, δεν μπορεί παρά να δεχθεί ότι φέρει σημαντικές επιρροές νεοπλατωνισμού. Όμως, ούτε η Ανατολή κατάφερε να αποφύγει τις βαθιές επιρροές του *Shaykh al-Yunâni* (= του Έλληνα [*Yunâni*] Διδασκάλου [*Shaykh*]), όπως ονόμαζαν οι Άραβες τον Πλωτίνο.

iv. Ο Ελευθεροτεκτονισμός έχοντας αρχικώς διαμορφώσει τη δομή του εντός του χριστιανικού δυτικού πολιτιστικού περιβάλλοντος και έχοντας αντλήσει για την δημιουργία της συμβολικής της —μετέπειτα— «αποδοδεγμένης» μορφής του από τις συντεχνίες των χριστιανών τεχνιτών αλλά και τις χριστιανικές Αδελφότητες, οι οποίες ήταν αφιερωμένες στην αναζήτηση «του απωλεσθέντος Λόγου» του ιερού τρομερού και αποκρύφου «Ονόματος του Θεού», ταυτοχρόνως χρησιμοποιεί και τον συμβολισμό της Οικοδομήσεως του «Τελείου Ναού», που απεικονίζει τον ολοκληρωμένο άνθρωπο. Το τελευταίο αυτό σύμβολο είναι κοινότατο στον μουσουλμανικό μυστικό εταιρισμό του οποίου στόχος ήτο να επαναφέρει τον Άνθρωπο σε τέλεια ψυχικώς και πνευματικώς κατάσταση (*insân-i kâmil*). Ακόμα, όμως, και στις μουσουλμανικές συντεχνίες

των τεχνητών παρατηρούμε ότι δίδεται μεγάλη σημασία στην αναγκαιότητα υπάρξεως μυστικής ζωής. Η Βίβλος της *Fütünnvet (Fütünnvet-nâme)* του Yahyâ ibn Halîl απεδείκνυε ότι σκοπός των Αχρήδων Εταίρων ήτο η κατάκτηση της αγιότητας. Ο Henry Corbin στην έρευνά του σχετικά με το Ισμαηλικό Τάγμα επέμεινε ιδιαίτερος στο σημείο του «δράματος του απολεσθέντος Λόγου». Έτσι, αναλύοντας ένα τυπικό του Ισμαηλικού Τάγματος παρατήρησε ότι τα δρώμενα σκηνοθετούσαν την παραβολή του «αναζητητού», ο οποίος εκκινούσε το μακρύ ταξίδι της ανευρέσεως του Απολεσθέντος Λόγου. Εδώ θα υπογραμμίσουμε ότι δεν θα πρέπει να λησμονούμε την υπόθεση της ασκήσεως κάποιων επιρροών από τον αναθεωρητικό ισμαηλισμό του Al-Alamût επί του μπεκτασισμού. Εξ άλλου στον Ελευθεροτεκτονισμό η αναζήτηση του «απολεσθέντος Λόγου» αποτελεί το επίκεντρο της μύσεως του 18ου Βαθμού, δηλαδή του *Ιππότου Ροδοσταύρου* του *Αρχαίου και Αποδεδεγμένου Σκωτικού Τύπου*, Τάγματος μη υφισταμένου στον αγγλοσαξωνικό Τεκτονισμό.

v. Οι αγγλοσαξωνικές Στοές, όμως, διαθέτουν κλιμάκωση βαθμών (τέσσερις), η οποία δεν εφαρμόζεται στα Τάγματα του λατινικού Τεκτονισμού (γαλλικού και ιταλικού). Πρόκειται για το τυπικό του «Ιερού Τάγματος της Βασιλικής Αψίδος» (*The Holy Order of Royal Arch*). Στο επίπεδο αυτό το ουσιαστικό μυστικό μέρος καλύπτεται από την «αναζήτηση του Ονόματος του Θεού».

vi. Είναι επίσης εκπληκτική η ομοιότης η υφισταμένη μεταξύ των δύο μορφών μυστικού εταιρισμού σε ό,τι αφορά στην έννοια της «Αναγεννήσεως», ή καλύτερα της «εκ νέου γεννήσεως». Οι Μπεκτασήδες, οι οποίοι έγιναν μέλη σε Τεκτονικά Τάγματα δικαίως εξεπλάγησαν από τις ομοιότητες αυτές. Συμφώνως, λοιπόν, προς τον P. Naudon, στον πρώτο μυστικό βαθμό του Ελευθεροτεκτονικού Τάγματος διδάσκεται η «διέλευση από τον κόσμο του Σκότους στον κόσμο του Φωτός». Επίσης, στον Τρίτο συμβολικό βαθμό του Αρχαίου και Αποδεδεγμένου Σκωτικού Τύπου

διδάσκεται ο θάνατος και η ανάσταση του Διδασκάλου Χιράμ, Αρχιτέκτονος του Ναού του Σολομώντος. Με τρόπο σχεδόν όμοιο εκτυλίσσεται ένα παρόμοιο τυπικό στην μπεκτασική τελετουργία όπου ο *talip*, ο αιτούμενος [να γνωρίσει το μυστικό] δηλαδή, αποθνήσκει και ανασταίνεται ενώπιον του *Baba* (Μπεκτασή Διδασκάλου), του οποίου το χέρι φιλά αμέσως μόλις αναβιώσει. Και πάλι, όμως, δεν μπορούμε παρά να θυμηθούμε τον Πλάτωνα στον *Φαίδωνα*, όπου το *φιλοσοφείν* αποτελεί γνώση του *αποθνήσκειν*.

vii. Η εμμονή των Ταγμάτων στην αυστηρή μυστικότητα που εκάλυπτε την ιδιότητα του Τέκτονος και του Μπεκτασή, αλλά και στο «κρύφιον» των τελουμένων στους Ναούς και των δύο Ταγμάτων (Τεκές και Στοά), είναι ακόμη ένα κοινό σημείο των δύο αυτών μορφών μυστικού εταιρισμού. Η εμμονή αυτή εκόστισε στον Ελευθεροτεκτονισμό τον αφορισμό με δύο παπικά χρυσόβουλα: ένα το 1738 και ένα το 1751. Όσο για το μπεκτασικό Τάγμα, αυτό είναι το μόνο μεταξύ των άλλων μουσουλμανικών Ταγμάτων που δεν επέτρεψε ποτέ την παρουσία «βεβήλων» κατά την διάρκεια τελέσεως των εργασιών του εντός του τεκέ. Άλλωστε, μία εκ των δέκα αρχών του μουσουλμανικού μυστικού εταιρισμού, αντιστοιχών και αυτών των τεκτονικών οριοθεσιών (*landmarks*), τα οποία εδημιουργήθησαν από τον Ahmed Yesevî, έναν εκ των εμπνευστών του Hâci Bektaş, αφορούσε την απαγόρευση των μνημένων να γνωστοποιήσουν οπουδήποτε τα μυστικά που τους απεκάλυπτε ο Διδάσκαλος (*Şeyh*).

«*Le secret relève du sacré*» (το «κρύφιον» αποκαλύπτει το Θεόν), και συμφώνως προς τον Mircea Eliade «το «κρύφιον» δεν αποτελεί μόνο μία περίοδο της ιστορίας της ανθρωπίνης συνειδήσεως, είναι και ένα συστατικό στοιχείο της συνειδήσεως αυτής». «*Είναι το φεγγαλέο σημείο*», ση-

μειώνει ο Simon,³ «όπου η καθημερινότητα με τη σπίθα ενός χαμόγελου μετατρέπεται σε Φώτιση, εκεί όπου το στιγμιαίο αγγίζει το αιώνιο». Άλλωστε το Θεϊόν, του οποίου η φύση, ξεχωριστή και περιχαρακωμένη, αόρατη και επιβλητική για την ανθρώπινη συνείδηση όπως είναι, δεν μπορεί να επικοινωνήσει με τον άνθρωπο παρά μόνον «μυστικώς». «Μόνον έτσι προσφέρεται», κατά τον Georg Schimmel,⁴ «η δυνατότητα δημιουργίας ενός άλλου κόσμου δίπλα στον καθημερινό ορατό κόσμο».

viii. Το γέυμα των «Αδελφών» μετά το πέρας των εργασιών είναι επίσης κοινό και στα δύο Τάγματα. Στο μπεκτασικό Τάγμα το γέυμα αυτό είναι γνωστό ως «δώδεκα υπηρεσίες», και συναντάται επίσης στους Αλεβήδες. Και στα δύο Τάγματα η παραπομπή στο Μυστικό Δείπνο είναι προφανής.

Θα μπορούσαμε να συνεχίσουμε επί μακρόν την παράθεση των ομοιοτήτων μεταξύ των τυπικών και των συμβόλων των δύο Ταγμάτων, γεγονός που αποδεικνύει τις κοινές νεοπλατωνικές τους ρίζες. Εκείνο, όμως, το οποίο είναι χρήσιμο να ειπωθεί είναι ότι αυτή ακριβώς η ομοιότητα, η οποία εξέπληττε τα μέλη και των δύο Ταγμάτων, ήτο εκείνη που επέτρεπε την απαρακώλυτη παρουσία μελών του ενός Τάγματος στις εργασίες του άλλου. Και αυτό οδήγησε τελικώς σε μια αδελφική αλληλεγγύη μεταξύ των «Αδελφών» των δύο αυτών μορφών του μυστικού εταιρισμού στη Μικρά Ασία.

ix. Μία ακόμη αναλογία στο τεκτονικό αντίστοιχο αυτήν της περιστροφής καθ' ομοίωσιν των αστέρων του ηλιακού συστήματος. Με αυτό το πνεύμα ο Pierre Simon, π. Μεγάλος Διδάσκαλος της Μεγάλης Στοάς της Γαλλίας

---

³ SIMON, P., *La Franc-Maçonnerie*, Flammarion-Dominos, 1997, σ. 79.

⁴ Πρβλ. SCHIMMEL, G., *Secret et Sociétés Secrètes*, Circé, Paris, 1996.

(Grand Loge de France), επαναλαμβάνει τη μαρκουρηλιανή ρήση και λέγει:

«Παρατήρησε την πορεία των αστέρων σκεπτόμενος ότι περιστρέφεται μαζί τους». Έτσι [...] περιστρεφόμεθα [δηλαδή και οι Τέκτονες]: μεταξύ του Ζενίθ, όπου διανοίγεται ο «έναστρος θόλος» [η οροφή του Ναού] και του Ναδίρ [του Δαπέδου του Ναού] μεταξύ της Ανατολής, από όπου έρχεται το Φως και ευρίσκεται ενθρονισμένος ο Σεβάσμιος της Στοάς, και της Δύσεως, όπου ευρίσκεται ο Αδελφός Στεγαστής».⁵

χ. Και σε θέματα καταγωγής υπάρχουν ομοιότητες μεταξύ των δύο ειδών αυτών Ταγμάτων. Είναι γνωστό ότι ο Τεκτονισμός οφείλει πολλά στα ήθη και στις παραδόσεις των παλαιών αγγλικών συντεχνιών των οικοδόμων και τεχνιτών. Δεν είναι, όμως, γνωστό ότι το Τάγμα των Μπεκτασήδων οφείλει και αυτό πολλά σε αυτήν την σουφική μυστική και επαγγελματική «ιπποσύνη» της *fütünnvet*, ομοίως όπως και στην τουρκική της έκφραση, δηλαδή, το Τάγμα των Αχήδων, το οποίο επίσης οφείλει πολλά στις αντίστοιχες οθωμανικές συντεχνίες των τεχνιτών και των οικοδόμων. Εκείνο που πρέπει να σημειώσουμε, είναι ότι οι κανονισμοί της *fütünnvet* προέβλεπαν σε ένα σημαντικό μέρος των την ηθική βελτίωση των μελών τους. Εν πάση, όμως, περιπτώσει είναι γεγονός ότι κατά αντιδιαστολή προς τις αγγλικές συντεχνίες οικοδόμων και εργατών, οι μουσουλμανικές επαγγελματικές οργανώσεις πολύ γρήγορα επηρεάστηκαν από τα σουφικά μυστικιστικά κινήματα.

---

⁵ SIMON, P., *La Franc-Maçonnerie*, σ. 73.

β.2. Ιδεολογικές συγκρίσεις

Ο ιστορικός—τουρκολόγος E.E. Ramsaur⁶ παραλλήλισε τον επαναστατικό και μεταρρυθμιστικό ρόλο των Τεκτόνων στα πολιτικά πράγματα της Ευρώπης του 19ου αι. με τον ρόλο που διεδραμάτισε το Τάγμα των Μπεκτασήδων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ο Rizâ Tefîk, μέλος του Τάγματος Μπεκτασήδων και Μέγας Διδάσκαλος της Οθωμανικής Μεγάλης Ανατολής του Αρχαίου και Αποδεδεγμένου Σκωτικού Δόγματος από το 1918—1921, λέγει για τους Μπεκτασήδες ότι εχαρακτηρίζοντο από «καλή πνευματική προδιάθεση για να υποδεχθούν οποιασδήποτε μορφής πολιτική επανάσταση που θα ευνοούσε την πλήρη ελευθερία των ιδεών και έναν πλέον αποδεκτό τύπο διακυβερνήσεως της Αυτοκρατορίας». Ο Louis Petit,⁷ το 1879, αναφέρει για τους Μπεκτασήδες ότι ήσαν «επικουριοί, σκεπτικιστές, εραστές της εξουσίας, ελαφρώς σοσιαλίζοντες, αλλά ανυστερόβουλοι και φιλόανθρωποι». Ο Osman Bey θεωρεί πως «εξεπροσώπησαν πάντοτε το δημοκρατικό πνεύμα [...] σε αντίθεση με τους Ιμάμηδες που υπήρξαν πάντοτε δουλοπρεπείς πράκτορες του δεσποτισμού». Κατά δε τον Rizâ Tefîk⁸ επρόκειτο «για το πλέον φιλελεύθερο μεταξύ όλων των άλλων δερβισικών Ταγμάτων». Αυτού του είδους οι περιγραφές συνέβαλαν αρκετά στην παρουσίαση του «τυπικού Μπεκτασή» ως το αντίστοιχο του δυτικού «τυπικού Τέκτονος». Απόδειξη αυτού του γεγονότος έχουμε από τη συμπεριφορά των ιταλών Τεκτόνων, όταν ανεκάλυψαν Μπεκτασικά Τάγματα στην Αλβανία. Οι ιταλοί Τέκτονες εξετίμησαν ότι ανεκάλυψαν τους «προτεστάντες του

---

⁶ RAMSAUR, E., *The Bektashi Dervishes and the Young Turks*, M. W. XXXII, Jan. 1946, σ. 7-14.

⁷ PETIT, L., *Les Confréries Musulmanes*, Paris, 1879, σ. 17.

⁸ Από επιστολή του R. Tefîk της 16ης Μαΐου στον Ramsaur στο RAMSAUR, E., *The Young Turks, Prelude to the Revolution of 1908*, Princeton, 1957, σ. 113.

Ισλάμ» και, με τον γνωστό μεσογειακό ενθουσιασμό, θεώρησαν ότι «αυτοί θα προχωρούσαν πολύ μακρύτερα από τους πραγματικούς προτεστάντες επιφέροντας βαθύτατες τροποποιήσεις στο Ισλάμ προς την κατεύθυνση της ελευθέρως σκέψεως, της ισότητας και της αδελφοσύνης, καθιστώντας το με αυτόν τον τρόπο ικανό να προσεγγίσει σημαντικά το τεκτονικό ιδεώδες».⁹

Είναι επίσης χρήσιμο να αναφερθούμε σε ένα υπόμνημα του 1910 της Βρετανικής Πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη προς το Foreign Office, στο οποίο υπεστηρίζετο η άποψη ότι το μπεκτασικό Τάγμα εμφορείτο από το καθαρότερο τεκτονικό πνεύμα όπως αυτό εννοείτο στον αγγλοσαξωνικό Τεκτονισμό, δηλαδή ντεϊστικό και συντηρητικό και όχι από το αντίστοιχο του Τεκτονισμού της Γηραιάς Ηπείρου. Επρόκειτο για ένα υπόμνημα ιδιαίτερας ευνοϊκό για την κυβέρνηση των Νεοτούρκων, το οποίο αναπαρήγαγε, εντός του οθωμανικού πλαισίου πλέον, τις πάγιες κριτικές που ησκούντο από τον αγγλοσαξωνικό τεκτονισμό εναντίον του λατινικού κλάδου του (γαλλικού και ιταλικού τεκτονισμού) και ιδιαίτερας εναντίον της Μεγάλης Ανατολής της Γαλλίας.¹⁰

Ακόμη, πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι ελάχιστα είναι εκείνα τα μπεκτασικά κείμενα που κάνουν ευθεία αναφορά στον Ελευθεροτεκτονισμό, ενώ σε ό,τι αφορά στις προσωπικότητες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας οι οποίες ανήκαν και στα δύο Τάγματα, δεν έχουμε παρά σπάνιες μαρτυρίες. Μία εξ αυτών και η σημαντικότερη είναι αυτή που αφορά τον προαναφερθέντα Rizâ Tenvfik, Μεγάλο Δι-

---

⁹ IVANOJ, N., «La questione albanaise e la guerra turco-balcanica», *Rivista Massonica* 9-10, 15-31 maggio 1913, σ. 213.

¹⁰ Πρβλ. KEDURIE, E., «Yung Turks, Freemasons and Jews», *M.E.R.* 7, 1, Ιανουάριος 1971.

δάσκαλο της Οθωμανικής Μεγάλης Ανατολής, ο οποίος, σε αρθρογραφία του στις εφημερίδες, αλλά και σε σχετική αλληλογραφία του με τον τουρκολόγο Ramsaur,¹¹ εδήλωσε ότι ο Ταλαάτ Πασάς και ο ίδιος υπήρξαν μέλη και των δύο Ταγμάτων.

Εξαιρουμένων ορισμένων περιπτώσεων, αναλόγων με αυτής του Ταλαάτ Πασά, τα δύο Τάγματα εχαρακτηρίζοντο —θεωρητικώς, τουλάχιστον— από πνεύμα ανοχής στην ετεροδοξία. Επίσης είναι γεγονός ότι οι Μπεκτασίδες ηργάστησαν συνειδητώς για την προσέγγιση των θρησκειών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της μπεκτασικής δραστηριότητας είναι και αυτό της ιεραποστολικής δράσεως του Sari Saltik, εκλεκτού μαθητού του Χατζή Μπεκτάς, ιδρυτού του Τάγματος, όπως μας το παραθέτει ο Ε. Ζεγκίνης,¹² ο οποίος αναφέρει ότι ο Sari Saltik «εκτελώντας διαταγές του διδασκάλου του, διαπεραιώθηκε στη Βαλκανική, όπου ανέπτυξε μεγάλη δραστηριότητα ανάλογη με εκείνη των χριστιανών κληρικών». Είναι επίσης γνωστό ότι μισό αιώνα μετά τον θάνατο του Sari Saltik (1300) στην περιοχή της Θράκης υπήρχε διαδεδομένη η παράδοση σύμφωνα με την οποία ο Sari Saltik εθεωρείτο χριστιανός άγιος και συχνά οι χριστιανοί τον ταύτιζαν με τον Άγιο Νικόλαο, τον Άγιο Γεώργιο, τον Άγιο Συμεών, τον Προφήτη Ηλία, τον Άγιο Σπυρίδωνα και τον Άγιο Ναούμ. Την άποψη αυτή ενισχύουν και άλλες μαρτυρίες, όπως η απεικόνιση του Sari Saltik σε τοιχογραφίες εκκλησιών μεταξύ χριστιανών αγίων, αλλά κυρίως η μαρτυρία του μαροκινού περιηγητή Ibn Battuta, ο οποίος αναφέρει ότι «η παράδοση αναφέρει ότι ο Sari Saltik ήταν άνθρωπος στον οποίον ο Θεός αποκάλυψε τη θέλησή του, ωστόσο με την επίσκεψή μας εκεί πληροφορηθήκαμε ότι παραβίασε κατάφορα τη Σαρία».

---

¹¹ Βλ. KEDURIE, E., *infra*.

¹² ΖΕΓΚΙΝΗΣ, Ε., *Ο Μπεκτασισμός στη Δυτική Θράκη: Συμβολή στην ιστορία της διαδόσεως του μουσουλμανισμού στον ελλαδικό χώρο*, I.M.X.A., Θεσσαλονίκη, 1988, σ. 84 κ.ε.

Η τάση αυτή δικαιολογείται οπωσδήποτε από τον συγκρητιστικό χαρακτήρα του Μπεκτασικού Τάγματος, πρέπει δε να σημειώσουμε την ύπαρξη χριστιανών κρυπτομπεκτασίδων συγγραφέων μυστικιστικών ποιημάτων (*nefes*) με ψευδώνυμο. Επίσης έχουμε μαρτυρίες από την Irène Melikoff¹³ για την ευρύτητα του πνεύματος του Abu Muslim, μιας από τις λαμπρές προσωπικότητες του Τάγματος των Μπεκτασίδων, ο οποίος έλεγε χαρακτηριστικά ότι: «*Το μόνο υπολογίσιμο στοιχείο είναι η [ψυχική] ευγένεια του ατόμου. Μπορεί κανείς να πράττει το ορθόν είτε ως Ιουδαίος είτε ως μουσουλμάνος*». Αρκετούς αιώνες αργότερα, το 1868, ο Ρήτωρ της ελληνόφωνης Κωνσταντινουπολιτικής Σεβ. Στοάς «Η Πρόοδος» ανεκοίνωνε στους Αδελφούς του, Τέκτονες των Στηλών: «*Ας καταστήσουμε καταννητόν στους ανθρώπους ότι κάθε άνθρωπος, είτε πρόκειται για Εβραίο, Χριστιανό, ή Μουσουλμάνο, είναι ισότιμος με όλους τους υπόλοιπους, είναι αδελφός τους και με αυτήν του την ιδιότητα του οφείλουν αγάπη και προστασία*».¹⁴ Ένα χαρακτηριστικό στοιχείο είναι το ότι «η ακριβής αντιστοιχία των λόγων αυτών ενετοπίζετο στο γεγονός ότι οι τούρκοι Τέκτονες ορκίζοντο «στα τέσσερα Βιβλία», εκ των οποίων τα τρία ήσαν το Κοράνιο, η Τοράχ και το Ευαγγέλιο. Η παράδοση αυτή συνεχίζετο μέχρι και το 1909 [έτος της ανόδου στην εξουσία των Νεοτούρκων]».

---

¹³ MELIKOFF, I., *Abu Muslim, le Porte-Ashe de Khorassan dans la tradition épique turco-iranienne*, Paris, 1962, σ. 80.

¹⁴ DUMONT, P., «*La Turquie dans les Archives du Grand Orient de France: les Loges Maçonniques d'Obédience Française à Istanbul du milieu du XIV s. à la veille de la première guerre mondiale*», *Actes du IIe Congrès International d'Histoire Économique et Sociale de la Turquie*, Paris, 1983, σ. 171-201.

Ένα από πλέον ενδιαφέροντα σημεία σε ό,τι αφορά τον πολιτικό ρόλο αυτών των δύο Ταγμάτων είναι και το ότι πλήθος μελών της Οργανώσεως «Ένωση και Πρόοδος» ήταν ταυτοχρόνως μέλη του Ελευθεροτεκτονικού Τάγματος και Μπεκτασήδες.

Πράγματι, πλησιάζοντας στο τέλος του 18ου αι., όπου ο Σουλτάνος Αβδούλ Χαμίτ Β' σκλήρυνε περισσότερο τη στάση του, τόσο περισσότερο τα πνεύματα οξύνοντο και το επαναστατικό κλίμα εντείνεται στην Κωνσταντινούπολη, αλλά και σε αρκετές άλλες επαρχίες της Αυτοκρατορίας. Ο Ελευθεροτεκτονισμός, έχοντας συνταχθεί με το μέρος πολλών ηγετικών στελεχών και μελών του νεοτουρκικού αντιπολιτευτικού κινήματος, κατείχε ένα σημαντικό μέρος από τις δραστηριότητες εκείνες που έμελλαν να αλλάξουν τη μορφή της Αυτοκρατορίας. Πολλά αντιπολιτευόμενα τον Αβδούλ Χαμίτ επαναστατικά κινήματα ενπνεύσθησαν από τη δομή του διεθνούς τεκτονικού δικτύου που είχε υφάνει ο έλληνας Κωνσταντινουπολίτης Κλεάνθης Σκαλιέρης¹⁵ με σημείο εκκινήσεως την ελληνόφωνη Στοά της Κωνσταντινουπόλεως «Η Πρόοδος» (υπαγομένη στη Μεγάλη Ανατολή της Γαλλίας) κατά την περίοδο που ακολούθησε την πτώση του Σουλτάνου Μουράτ Ε', το 1876. Ο Σκαλιέρης έκανε παν το δυνατόν για να υιοθετηθούν φιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις από το οθωμανικό σύστημα, έχοντας βέβαια στο μυαλό του μια νέου τύπου οθωμανική αυτοκρατορία, όπου το ελληνικό στοιχείο θα έπαιζε τον πρωτεύοντα ρόλο στον πολιτισμό και στην οικονομία. Ατυχώς για τον ίδιο και τους συνεργάτες του η πράγματι αριστοτεχνική συνομωσία του απέτυχε κατόπιν της προδοσίας του ιησουΐτη ιατρού του Μουράτ, και ο ίδιος αναγκάστηκε να αυτοεξορισθεί για να σωθεί.¹⁶

---

¹⁵ SVOLOPOULOS, C., «L'initiation de Murad V à la Franc-Maçonnerie par C. Scalieri: aux origines du mouvement libéral en Turquie», *Balkan Studies* V, 21, 1980, σ. 441-447.

¹⁶ Όπως αναφέρει και ο Κ. Σβωλόπουλος, από τις ατέρμονες

Τα σχέδια του Σκαλιέρη είχαν τη σύμφωνη γνώμη του βρετανού Πρέσβευος στην Κωνσταντινούπολη Sir Henry Elliot. Αυτό φαίνεται, άλλωστε, από ύστερο κείμενο του Σκαλιέρη που απευθύνεται προς τη βρετανική κυβέρνηση: «Το πολιτικόν του πρόγραμμα», έγραφε ο Σκαλιέρης αναφερόμενος στον Μουράτ, «αφού έτυχε της δεούσης μελέτης από εμέ και τον Sir Henry Elliot, ολίγας ημέρας πριν το πραξικόπημα της 18 / 30 Μαΐου 1876 απετέλεσε αντικείμενον θαυμασμού και εκρίθη ως υπέρ το δέον καλόν δια τας τουρκικάς απαιτήσεις». ¹⁷ Επίσης, πρέπει απαραίτητως να σημειώσουμε ότι κατά τη μύηση του Πρίγκηπος Μουράτ, παρευρίσκειτο στις εργασίες του Ναού και ο Επαμεινώνδας Δεληγιώργης, ο οποίος εκυβέρνησε την Ελλάδα από τον Ιούλιο του 1872 έως τον Φεβρουάριο του 1874. Η εξωτερική του πολιτική εχαρακτηρίσθη από στενή συνεργασία με τη βρετανική κυβέρνηση και από έντονη καχυποψία απέναντι στη Ρωσία, «δεινόν εχθρόν του Ελληνισμού». Εκτός, όμως, όλων αυτών ο Δεληγιώργης παρέμενε πιστός θιασώτης της ελληνοτουρκικής συνεννοήσεως και φιλίας, της οποίας ο προορισμός ήτο η αντιμετώπιση του Πανσλατισμού. ¹⁸ Άλλωστε, ο Δεληγιώργης εμυήθη στον Τε-

---

σζητήσεις που διεξήγοντο στο Παλάτι μεταξύ του Σκαλιέρη και του Πρίγκηπα Μουράτ, δεν έλλειπαν ποτέ οι στενοί των συνεργάτες Χριστάκης και Αγκόπ Κεντσεόγλου, γνωστοί έμποροι της Κωνσταντινουπόλεως, ο Στρατάρχης Ριζά Πασάς, ο Ιμπραήμ Πασάς —σύζυγος της Πριγκιπίσσης Münire, ο Ναμίκ Κεμάλ και ο ιησουΐτης ιατρός Καπολεόνε. Αυτός ο τελευταίος ευθύνεται για την προδοσία.

¹⁷ F.O. 195/1332, C. Scalieri à S.E. Monsieur Goshen (envoyé extraordinaire de S.M.R. Britannique à Constantinople), Athènes, 18 juin 1880 στο SVOLOPOULOS, C., «L'initiation de Murad V à la Franc-Maçonnerie par C. Scalieri: aux origines du mouvement libéral en Turquie», σ. 453 κ.ε.

¹⁸ Επ. Δεληγιώργης, Αθήνησι [1879]. Δημοσιεύθηκε το πρώτον εις τα υπ. αρ. 3097 και 3098 φύλλα του «Νεολόγου»

κτονισμό το ίδιο έτος με τον Μουράτ (1872) χαρακτηρισθείς από τεκτονικό ζήλο και από την ακλόνητη πεποίθηση περί της αναγκαιότητας της «στενής προσεγγίσεως και συνεργασίας μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων» ως απαραίτητης προϋποθέσεως «μιας αναγεννήσεως της Ανατολής εξ Ανατολών». ¹⁹ Έτσι, είμεθα σε θέση να συμπεράνουμε ότι οι συγκεκριμένες πρωτοβουλίες του Κλ. Σκαλιέρη, αλλά και οι γενικότερες ιδεολογικές αρχές, οι οποίες τις διήπαν, συνέκλιναν με τις κατευθύνσεις και τις απόψεις των δυτικών κυβερνήσεων, αλλά και των τεκτονικών κύκλων των Παρισίων, του Λονδίνου και της Κωνσταντινουπόλεως. Όπως, βέβαια, σημειώνει ο Κ. Σβαλόπουλος, δεν δυνάμεθα να συμπεράνουμε ότι οι ενέργειες αυτές αποτελούσαν μέρη ενός ενορχηστρωμένου συνόλου. Το μόνο που δυνάμεθα με βεβαιότητα να υποστηρίξουμε είναι το γεγονός της ταύτισεως των βλέψεων και των απόψεων μεταξύ του Σκαλιέρη, των Οθωμανών «Αδελφών» του και των δυτικών προαναφερθεισών κυβερνήσεων. Ο Γεώργιος Σκαλιέρης, άλλωστε, υιός του Κλεάνθη, παρατηρεί ότι «το γενικόν πλαίσιον του Συντάγματος» έτυχε της επεξεργασίας της Αυτού Εξοχότητος του Sir Henry Elliot, της Μεγάλης Ανατολής της Γαλλίας, όπως και του ιδίου του Γαμβέτα. Είναι επίσης αποδεκτό ότι το διαρκές ενδιαφέρον του Πρίγκηπος της Ουαλίας για τον Μουράτ εξεδηλώνετο αναφορικός με τις δύο ιδιότητες του Αγγλου πρίγκηπος: αφ' ενός με αυτήν του Βασιλικού Πρίγκηπος του Αγγλικού Θρόνου και αφ' ετέρου του εξέχοντος Τέκτονος.

Στις δεκαετίες που ακολούθησαν, και άλλα επαναστατικά κινήματα πλησίασαν τον Τεκτονισμό: το 1891 π.χ. διαβάζουμε στην εφημερίδα *La Turquie Libre* έντονες επικρίσεις εναντίον του Σουλτάνου και στήριξη του Μουράτ

Κωνσταντινουπόλεως, σ. 33 κ.ε. στο Svolopoulos, C., *infra.*, σ. 455.

¹⁹ Βλ. Τεκτονικόν Μνημόσυον του Αδ. Επαμεινώνδα Δεληγιώργη εν τη εν Σμύρνη ελληνική Τεκτονική Στοά «Η Νίκη», εν Αθήναις, 1881 στο Svolopoulos, C. *infra.*, σ. 455.

Ε', από κάποια «Φιλελεύθερη Οθωμανική Επιτροπή» που συνεκέντρωνε πολλούς Τέκτονες στις τάξεις της.

Άλλο ένα ενδιαφέρον στοιχείο, που μας δίδει ο Şükrü Hanioğlu²⁰ και που αποδεικνύει το ζήλο, με τον οποίο αυτοί οι Τέκτονες ήσαν αφοσιωμένοι στις ιδέες τους, αφορά μία αίτηση που παρουσιάστηκε το 1901 ενώπιον της Αυτού Μεγαλειότητος του Βασιλέως της Αγγλίας και Μεγάλου Διδασκάλου του Τάγματος, Εδουάρδου Ζ', η οποία ζητούσε την επέμβαση του μονάρχου εις την Υψηλή Πύλη υπέρ του «*δύο φορές αδελφού του, Μουράτ Ε'*». Δύο φορές, διότι η μία αφορούσε την τεκτονική ιδιότητα και των δύο, και η δεύτερη την κοινή ευγενή τους καταγωγή, όπως προαναφέρθη.

Το πέρασμα των τεκτονικών επιρροών από τους Νεοθωμανούς στους Νεότουρκους είναι γεγονός ότι οφείλεται στον Κλεάνθη Σκαλιέρη και στις ενέργειές του. Οι Νεότουρκοι, άρχισαν να ασχολούνται ιδιαίτερος με τον Τεκτονισμό κατά τα έτη 1900—1901. Ο ιταλικός τεκτονισμός, και ιδιαίτερος αυτός της Θεσσαλονίκης, διεδραμάτισε σημαντικό ρόλο στο νεοτουρκικό κίνημα και αυτό πρέπει να εξετάσουμε, εν συντομία, αμέσως κατωτέρω.

Η Κωνσταντινουπολιτική στοά «*Italia*» (υπαγομένη στη Μεγάλη Ανατολή της Ιταλίας), ιδρύει το 1864 στη Θεσσαλονίκη τη Στοά «*Macedonia*», η οποία μετονομάζεται το 1901 «*Macedonia Rissorta*». Ένας εκ των σημαντικότερων Σεβασμίων της «*Macedonia Rissorta*», ο οποίος την είχε μετατρέψει και σε παράρτημα της οργανώσεως «Ένωση και Πρόοδος», ο Εμμανουήλ Καράσο (απεβ. το 1934) έγραψε ένα ενδιαφέρον κείμενο στο περιοδικό *Rivista Massonica* για να εξηγήσει το ενδιαφέρον των Νεο-

---

²⁰ HANIOĞLU, Ş., «Notes on the Yung Turks and the Freemasons (1875-1908)», *M.E.S.* 25, 2, April 1989, σ. 188-191.

τούρκων για τον Ελευθεροτεκτονισμό. Είναι χαρακτηριστικό το μέγεθος της συμβολικής σημασίας που και μόνο η προφορά του όρου τεκτονισμός, απελευθέρωσε στις συνειδήσεις των εθνικιστών εκείνων επαναστατών: «Εάν κανείς παρατηρήσει με προσοχή και καθαρό πνεύμα το τί συμβαίνει συνήθως στις χώρες όπου η κυβέρνηση επιβάλλει τις θελήσεις της με τη δύναμη των όπλων, βλέπουμε φλογερούς πατριώτες να συγκεντρώνονται γύρω από τα Τεκτονικά εμβλήματα [...]. Το αυτό ακριβώς συνέβη και εις την Τουρκίαν όπου θα ηδύνατό τις να υποθέσει ότι η ποικιλία των εθνοτήτων και των πολιτικών σκοπιμοτήτων θα απέτelle εν απροσπέλαστον εμπόδιον δια το τεκτονικόν έργον».

Βεβαίως, εμείς δεν συμφωνούμε επί της ουσίας με τις υποτιθέμενες δυσκολίες που θα επέφερε στο τεκτονικό έργο η φυλετική πανσπερμία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Είναι γεγονός ότι το ανεξίτηρο και υπεράνω προκαταλήψεων και φυλετικών διακρίσεων τεκτονικό πνεύμα ήταν ό,τι ιδανικότερο ως συγκολλητικό υλικό μεταξύ όλων αυτών των διαφορετικών πολιτιστικών, φυλετικών και θρησκευτικών οντοτήτων. Ο τεκτονισμός επέτρεπε στα μέλη των διαφορετικών αυτών εθνικών κοινωνικών σχηματισμών να συσπειρώνονται γύρω από κοινές, ουμανιστικές αξίες και δημοκρατικά ιδεώδη και ιδανικά, όπως αυτά προέκυπταν από τις αρχές του γαλλικού διαφωτισμού και της γαλλικής επανάστασης. Παραδείγματα για τούτο έχουμε πολλά. Ένα από αυτά, και μάλιστα από τα πλέον ενδιαφέροντα είναι αυτό που αφορά στον βίο της Στοάς «*Macedonia Rissorta*» και στη διαδικασία, μέσω της οποίας αυτή μετετέραπη, ολίγον κατ' ολίγον, σε επαναστατική εταιρεία. Τις πληροφορίες μας τις δίδει ο διάδοχος του Εμμανουήλ Καρασό στην προεδρία της Στοάς, ο μετέπειτα Σεβάσμιος Μ. Λεβύ.²¹

---

²¹ Ο Levy έδωσε τις πληροφορίες αυτές στον E. Ferrari. («La Massoneria et la rivoluzione turca», *Accacia*, Roma, ottobre 1910,

Η δραστήρια συμμετοχή της Στοάς στις τάξεις της αντιπολιτεύσεως θα άρχιζε με την έλευση τριών Τεκτόνων απολύτως διαθεσίμων να συμμετάσχουν στις εργασίες της και αιτουμένων την βοήθειά της «εναντίον των όλο και περισσότερο αυξανομένων διώξεων εις βάρος του μεγαλύτερου μέρους των διανοουμένων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, με μόνη αιτία την αγάπη τους για την ελευθερία». Οι τρεις αυτοί τέκτονες ήσαν ο προαναφερθείς Ταλαάτ Πασάς (1874—1921), ο Midhat Şükrü (1874—1957) και ο Rahmî Bey, και το έτος ήτο το 1903, λίγα χρόνια πριν οι ανωτέρω συγκροτήσουν το *Osmanlı Hürriyet Cemiyeti*. Το ιταλικό κείμενο συνεχίζει παρουσιάζοντας ότι και άλλοι δύο φιλελεύθεροι Τούρκοι, «καθαρά προϊόντα» της «*Macedonia Rissorta*», ενώθηκαν με τους νεοφερμένους και δημιούργησαν μαζί τους «*il primo gruppo di agitazione organizzato del partito dei Giovani Turchi*». Επίσης πρέπει να τονίσουμε την παρατήρηση του Ettore Ferrarî ότι τα βασικά στελέχη του Κομιτάτου «Ένωση και Πρόοδος» (Νεότουρκοι) στη Θεσσαλονίκη ήσαν όλα Τέκτονες χωρίς απολύτως καμία εξαίρεση. Βεβαίως, εδώ ο Zarcone υπογραμμίζει ότι ο E. Ferrarî είναι μάλλον υπερβολικός και ότι μπορεί μεν να ήσαν τέκτονες πάρα πολλά μέλη και υψηλόβαθμα στελέχη του Κομιτάτου, αλλά όχι όλα, και ως παράδειγμα φέρνει τον πρόεδρο της οργάνωσης Mehmet Tâhir.

γ. Συμπεράσματα

Πολλά, ακόμη, στοιχεία μπορούν να παρατεθούν για να αποδείξουν τη στενότερη σχέση Νεοτούρκων και Τεκτονισμού. Αυτό, όμως δεν είναι μέσα στις προθέσεις μας στο πλαίσιο του παρόντος κειμένου. Σημασία έχει να αποδεί-

ξουμε ότι ο Μπεκτασισμός, ο Τεκτονισμός και η φιλελεύθερη εθνικιστική ιδεολογία λειτουργούσαν, την εποχή εκείνη στην Οθωμανική Αυτοκρατορία ως συγκοινωνούντα δοχεία. Το στοιχείο αυτό μας είναι απαραίτητο για να αντιληφθούμε την πολιτική χρησιμότητα (σε ζητήματα εθνικοπολιτισμικής προσεγγίσεως της Τουρκίας με τους μεσογειακούς της γείτονες) ενός μέρους των —σουφικής βάσεως— μυστικών Ταγμάτων, κυρίως των ισλαμοφανών ή και ισλαμογενών Ταγμάτων που είναι και τα περισσότερα και όχι, βεβαίως, των ισλαμικών. Συμπερασματικά, ακόμη, μπορούμε να αναφέρουμε ότι τα δύο Τάγματα (Μπεκτασισμός και Τεκτονισμός) είχαν κοινές νεοπλατωνικές φιλοσοφικές βάσεις και πρέσβευαν αρχές ανοχής στην ετεροδοξία και την ανεξιθρησκία. Ο μεν τεκτονισμός για τους γνωστούς λόγους, οι οποίοι διεμορφώθησαν «πολιτικώς» τον 18ο αι., ο δε μπεκτασισμός, έχοντας απομειώσει μέγα μέρος των ελληνικών—ιωνικών και νεοπλατωνικών συγκρητιστικών επιρροών, αντελήφθη ότι μπορεί να εκμεταλλευθεί τις αρχές αυτές «πολιτικώς» αυξάνοντας τους οπαδούς του στο πλαίσιο του πολυεθνικού μωσαϊκού ενός πάλαι ποτέ Βυζαντίου, το οποίον διελύετο, οπαδούς, προερχομένους από ένα κοινό ελληνικό πολιτισμικό εποικοδόμημα, αλλά με πολλές διαφορές στα ήθη, στα έθιμα και στις δοξασίες, διαφορές κυρίως θεολογικού χαρακτήρος.

Ο 18ος αι. λειτούργησε καταλυτικώς και για τα δύο Τάγματα, των οποίων η δομή και η οργάνωση απετέλεσε θαυμάσιο κέλυφος για τη φιλοξενία μιας όντως απελευθερωτικής ιδεολογίας που ξεκίνησε μεν από τη Συνθήκη της Βεσφαλίας, αλλά ωρίμασε και διαμορφώθηκε σε ιδεολογία και αντίστοιχο πολιτικό λόγο με τη Γαλλική Επανάσταση. Η λειτουργία των δύο Ταγμάτων (Μπεκτασικού και Τεκτονικού), συνειδητώς ή ασυνειδητώς, οδήγησε στην πτώση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και στη «διανομή των ιματίων» του Μεγάλου Ασθενούς. Είναι λοιπόν φυσιο-λογικό, από ιδεολογικής απόψεως τουλάχιστον, τα Τάγμα-

τα αυτά και τότε και τώρα, να ταυτίζονται με ιδεολογικές επιλογές που έχουν ως πρόταγμα τον κοσμικό χαρακτήρα, την αποβολή του θρησκευτικού απολυταρχισμού και την τάση προς ανεξιθρησκία. Ομιλούμε πάντοτε, για τα σουφικά μπεκτασικά Τάγματα και όσα μεταξύ των υπολοίπων υιοθετούν την πολιτική φιλοσοφία τους, όπως π.χ. το Τάγμα των Νουρτζού. Βεβαίως, πρέπει να σημειώσουμε ότι στα μετεξελιχθέντα αυτά Τάγματα, το εθνικιστικό, και μάλιστα, το υπερεθνικιστικό στοιχείο, όπως και ο αντικομμουνισμός είναι προεξάρχοντα χαρακτηριστικά. Λογικά, λοιπόν, είναι φύσει και θέσει στραμμένα προς τον κεμαλισμό και βεβαίως μπορούν να αποτελέσουν για την αυριανή Τουρκία τους καλύτερους ευαγγελιστές του κεμαλικού / εθνικιστικού κοσμικισμού στις —με ηπιότερη μορφή— θρησκευόμενες μουσουλμανικές μάζες της Μικράς Ασίας, της Κεντρικής Ασίας (όπου η ισλαμική συνείδηση είναι ιδιαίτερος εκσυγχρονισμένη, πράγμα που ταιριάζει στο φιλελεύθερο μπεκτασικό πνεύμα) και οι οποίες δεν είναι σε θέση να διαχωρίσουν την έννοια του «μυστικού» (το οποίο κρύβει απλώς και μόνο το γεγονός ότι «δεν υπάρχει μυστικό») από την έννοια του Θείου (το οποίο βεβαίως γίνεται «αντιληπτό» με τη μορφή «μυστικού»).

Επίσης, αποτελούν ένα θαυμάσιο πολιτιστικό προϊόν εξαγωγής της αυριανής Τουρκίας προς τη Δύση, μια Δύση αφυδατωμένη πνευματικά από τη «θεοποίηση» της τεχνολογίας σε εξωτικό περιτύλιγμα, εξόχως ελκυστικό και έτοιμο προς άμεση κατανάλωση. Και εφ' όσον το πείραμα έχει ήδη στεφθεί με επιτυχία στη Δύση, ποιός θα το εμποδίσει να λειτουργήσει με μεγαλύτερη ακόμη επιτυχία στα πολυεθνικά και πολυπολιτισμικά Βαλκάνια; Μη λησμονούμε ότι το κέντρο του βαλκανικού Μπεκτασισμού βρίσκεται στην Αλβανία. Εάν, όμως, η χρήση που θα γίνει από τον γεωπολιτικό σχεδιαστή αυτών των πολιτισμικών εξαγωγών δεν

έχει ως στόχο την εξυπηρέτηση επεκτατικών στόχων κύκλων της τουρκικής ηγεσίας, τα Τάγματα αυτά μπορούν να αποτελέσουν στοιχείο συνεννόησης και βάσει πολιτιστικής αλληλοκατανόησης και ανοχής μεταξύ των μεσογειακών λαών και της Τουρκίας. Η φάση αυτή, εάν προηγηθεί, μπορεί να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για τη δημιουργία συνθηκών και περαιτέρω πολιτικής συνεννόησης μεταξύ των λαών αυτών.

Τυπώθηκε
από τις Εκδόσεις Παπαζήση
στην Αθήνα το Νοέμβριο του 2000
για λογαριασμό του Ι. Θ. Μάζη
σε 100 αντίτυπα
εκτός εμπορίου